

hasznos lett volna, az egyes csapattek Erdélyből történő kivonulásának bemutatásához a magyar kormány teljhatalmú képviselője, Vay Miklós báró Magyar Országos Levéltárban lévő iratanyagának használata.

A 11. (székely) huszárezred tisztikarának bemutatásánál a szerző támaszkodhatott volna Gustav Ritter Amon von Treuenfestnek a dualizmus időszakában megjelent ezredtörténetére, az alakulat feltöltöttségének vizsgálatánál pedig Anton Puchner báró, altábornagynak a Hadtörténelmi Levéltárban, másolatban megtalálható állapotjelentésére, mely szerint az alakulat rendszeresített létszáma 1569 fő, 935 ló, a tényleges létszám azonban csak 1269 fő, 716 ló volt.

A tanulmányhoz még néhány megjegyzést kívánok tenni. A szakirodalomból vett idézet ellenére, a magyar kormány nem látta el Berzenczey csapatát sem lovakkal, sem felszereléssel, ezeket ugyanis az egyes székek önkéntesen ajánlották fel, 10 hétig vállalva a lovak és lovasok ellátását.

Az osztályt nem Nagy Imre alezredes, hanem Franz Baron Marcant kapitány vezette. 1848 tavaszán Kiss Sándor alszázados az ezred

2., őrnagyi osztálya 2. századának a tisztje volt, és nem rendelkezünk olyan egykorú adattal, hogy a délvidékre vonuló osztály állományába került volna. Ezzel szemben Pünkösti Gergely főhadnagy szerint Kiss 1848 őszén fél század huszárral a Hunyad megyei Dobrán állomásozott, és csak akkor hagyta el főleg románokból álló századát, amikor az, Szuini Pál főszázados vezetésével, nyíltan szembefordult a magyar kormánnyal.

A kötet értékét növelik az egyes tanulmányok végén található források, amelyek között számos első közlés is található. Külön figyelmet érdemelnek a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltárból származó iratok, amelyek a magyarországi kutatók számára eddig szinte teljesen hozzáférhetetlenek voltak. A gondos válogatás a forrásközlők munkáját dicséri. A H és F szekció fondjaiból eredő források komoly bázist jelentenek a későbbi kutatások számára is.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a szerzők olyan munkával járultak hozzá a százhatvanadik évfordulóhoz, amelyet kutatók és érdeklődők egyaránt haszonnal forgathatnak.

Süli Attila

STEPHEN MORILLO WITH MICHAEL F. PAVKOVIC

WHAT IS MILITARY HISTORY?

(*Polity, Cambridge, 2006. 150 o.*)

Jelen kötet egy alapjában népszerűsítő sorozat részeként jelent meg (az orvostörténeti, környezetvédelem-történeti, kultúrtörténeti kötetek után) azzal a céllal, hogy az újonnan, az utóbbi évtizedekben önállóan történési diszciplínákat mutassa be a nagyközönségnek, s ezen belül is, a Szerzők bevallott célja szerint, a diákoknak, egyetemistáknak. A kötetek azonos szempontokat követve mutatják be az egyes területeket: a diszciplína múltja, historiográfiai előzményei, a kutatói elemzések módszerei és szempontjai, a terület kutatóit foglalkoztató legnépszerűbb kérdéskörök, a témakörrel foglalkozó akadémiai és egyetemi infrastruktúra, kiadványok és folyóiratok, és az eljövendő szakmai kilátások prognosztizálása.

Hiába tartozik a háborúk története az emberiség legkorábbi irodalmi műveinek, az Iliásznak vagy éppen az Ószövetségnek kedvelt témái közé, a hadtörténeiszeket mindmáig bizonyos elfogódottság és kisebbségi érzés jellemzi a történeti tudományok művelői között (mint a katonazenészeket a zenészszerzők között). Ennek persze vannak olyan egészen triviális okai, például hogy a hatalmas érdeklődés kielégítésére számtalan, nem szakember, amatőrök, sőt dilettánsok által írott hadtörténeti alkotás is születik, másfelől maga a militáns téma, a háború is mindmáig sokakat távol tart e területtől. (E vonatkozásban kivételes John Keegan esete, aki sandhursti oktatói állását áldozta fel azért, hogy teljes idejét nép-

szerű munkák írásának szentelhesse). A második világháború utáni évtizedekben a hadtörténelem nem egyszerűen nagykorúvá vált, hanem maga is komoly mértékű specializáción ment át, s ma a „hadtörténelem” már megannyi szakmai részterület „segédtudományai” gyűjtőfogalmának tekinthető. A háborúk és a hadviselés általános, a kutatásnak mindmáig alapját jelentő témáján belül is számos szempont érvényesülhet, így a szervezeti, az irányítási, haditechnikai, taktikai, illetve stratégiai szempontok, miközben a háború és a katonai szervezetek valamint a társadalom és kultúra közötti kapcsolat eddig nem látott, széles szempontrendszer alapján vált a kutatás tárgyává (gender studies, háborús történetek értelmezése, katonai és civil értékredek viszonya stb.). Mindeközben a téma iránti érdeklődés hármas tagolása megmaradt: a civil egyetemi, kutatói és hallgatói közösség, valamint a nagyközönség mellett a professzionális katonai akadémiák, ahol a hallgatók foglalkozásukhoz szükséges tananyagot keresve válnak a művek olvasóivá.

Értelemszerűen külön fejezet foglalkozik a hadtörténeti historiográfia kezdeteivel és előzményeivel. A klasszikus görög történetírók közül mind *Hérodotosz* mind *Thuküdidész* foglalkozik a háborúkkal, előbbi a hadviselés antropológiai és kulturális megközelítésének előfutáraként tisztelhető, míg utóbbi elmélyültebb elemzéseiben olykor clausewitz-i összefüggéseket villant fel a politikai célok és a katonai stratégiai összefüggéseivel kapcsolatban. *Xenophon* „Anabasisa” pedig már a hivatásos hadseregek igényét jelzi a katonai kézikönyvek iránt, s művét valóban évszázadokon át így is olvasták. A későbbi korokra hasonlóan rendkívüli hatású volt *Iulius Caesar* „Gall háborúról” írott műve, ami hatásosan szűkítette le az elemzők figyelmét a hadvezérre, aki mellett a katonák csak egyszerű végrehajtokként jelennek meg a színen. *Vegetius* a IV. század végén minden idők egyik legnépszerűbb katonai kézikönyvét tette közzé. elsősorban a logisztikai, taktikai és kiképzési szempontokra helyezve a hangsúlyt. *Vegetius* kéziratait a latin középkor is ismerte és másolta, ám gyakorlati használatukról és hasznosságukról a mai napig vitakoznak a történészek. A hatalmát katonai erényeire alapozó arisztokrácia, majd nemesség Európa-szerte irodalmi megfogalmazású, órális harci történeteket mesélt és hallgatott, aminek legismertebb példája a híres Roland-törté-

net. A kínai hadtudományi kézikönyvek sorában *Szun Ce* hadművészeti kézikönyve az egyik legismertebb, ami, a caesari hagyományokhoz illeszkedve, a hadvezér személyiségének döntő jelentőségére helyezi a hangsúlyt, s a felül-emelkedő politikai autokrácia jegyében mélyen elítéli a katonák egyéni hősiességét és kezdeményező szerepét.

A bizánci hivatásos hadsereg életben tartotta a klasszikus katonai kézikönyvek műfaját, s azokat, amint magyar vonatkozásaik miatt is jól ismert, időről-időre modernizálták és kiegészítették. Mivel szerzőik között császárok is voltak, a taktikai tanácsok mellett stratégiai, diplomáciai, etnográfiai megfigyeléseket is tartalmaznak. A nagy arab történetíró, *Ibn Khaldun* árnyékában kevésbé ismertek az iszlám katonai traktátusok, pedig azok használata tovább árnyalhatná a nyugat és kelet szentföldi összecsapásnak meglehetősen sematikus képét. A modern európai hadtudományi irodalom kezdetei a XV. század végére nyúlnak vissza, amikor a Bizáncból menekülő görög tudósok szerepe az antikvitás kultusza felélesztésében, a nyomdászat megindulása, a tűzérés terjedése, majd a XVI. századtól az állandó hadseregek megszületése mind hozzájárultak a katonai tárgyú szakirodalom robbanásszerű növekedéséhez (a XVII. században 70 ilyen tárgyú munkát adtak ki, amit 1748-ig további 30 követett), s e folyamat gyakorlatilag napjainkig tart. *Morillo* és *Pavkovic* műve a tudós hadvezérek közül név szerint kettőt emel ki, *Raimondo Montecuccolit* és *Paul Gideon Joly de Maizeroyt*, míg a Napóleon korát követő megújulás szerzői közül *Jomini*t és *Clausewitz*et méltatja.

A modern hadtörténetírás ugyanakkor erős szálakkal kapcsolódik a porosz hadsereg vezérkari tanulmányaihoz, amelyek a korábbi hadjáratokat is értékelték. Ennek klasszikus példája az idősebb *Moltke* a francia–porosz háborúk idejéből, s nem véletlen, hogy *Hans Delbrück*nek is volt kapcsolata a vezérkarhoz. *Delbrück* a katonai szakértelmet a történészi forráskritikával egyesítette, úgy, ahogyan mesterétől, *Rankétól*, a berlini egyetemen tanulta. Művének címe – „A hadviselés története a politikatörténet keretei között” – jól mutatja a viszonyítás és történeti kritika iránti igényét. A szerzők helyesen hangsúlyozzák, hogy a nyelvi korlátok miatt (angolra csak jóval később fordították le) *Delbrück* hatása az angol nyelvterületre elenyésző maradt. Itt az amatőr

Edward Creasy 1851-ben megjelent, Marathontól Waterlooig tekintő „15 sorsdöntő csatája” (Fifteen Decisive Battles of the World) teremtett iskolát, összekapcsolva a csatában aratott győzelmet a világ haladásába vetett nyugati meggyőződéssel. Az angol nyelvterületen változást csak Charles Oman középkori hadművészete (Art of War in the Middle Ages) jelentett, ám hatásában messze elmaradt Creasy mögött. A szerzők úgy látják, hogy az Európa-, illetve nagyhatalom-centrikusság ezekre a kezdetekre megy vissza, s ennek eredménye, hogy pl. a kínai hadtörténelemről, a távol-keleti eseményekről az angol nyelvű hadtörténetírás sokáig nem akart tudomást venni. (Ld. ismertetésünket a Hadtörténelmi Közleményekben *Jeremy Black: Rethinking Military History* c. könyvéről, Routledge, London – New York, 2004.). A helyzetet, különösen angol nyelvterületen, egészen az 1950-es évekig nem igen változott: a hadtörténetírással egy rendkívül szűk kutatói kör foglalkozott, s a terepet a népszerűsítő, illetve a teljesen professzionális hadművelési leírások uralták. Az 1960-as évektől a diákok számának látványos növekedése mellett a kutatási témák megújulása is nagyban hozzásegített a hadtörténet társadalmi és tudományos presztízsének az emelkedéséhez. A „háború és társadalom” megközelítés gyökeres szakítást jelentett az ókortól szinte folyamatos csata- és hadvezércentrikus szemlélettel, sokkal inkább azt vizsgálta, milyen szerepet játszanak a hadseregek a modern társadalmi szerveződésben, s megfordítva, az miként tükröződik a katonai területen. Meg kell azt is említeni, hogy az áttörésben nem kis részt vállaltak a középkoros történészek, így *R. C. Smail „Keresztes hadviselés 1097–1193”* (1959) c. könyve, amely már nem a csatákat, hanem magát a hadviselés gyakorlatát akarta megértetni az olvasóval. (Megjegyezzük, az egyik szerző, Morillo, maga is középkoros hadtörténész, aki a hastingsi csatáról [1996] írt nagymonográfiát). *John Keegan* magyarra is lefordított könyve, „A csata arca” (1976) a társadalomtörténész érzékenységgel nyomozta az ütközetekben az „egyszerű” katonák élményeit, visszaemlékezéseit, azok használhatóságát, s utat nyitott az 1980-as évek „New Military History”-jának. Ennek az évtizednek kiemelkedő könyve *Geoffrey Parker „Hadügyi forradalom. Katonai innováció és a nyugat felemelkedése 1500–1800”* c. könyve (1988) lett (erre ld. még *Veszprémy László* [szerk.]: A korai stratégiai gondolko-

dás, Budapest, 2005., 61–86., 133–150. o.). Provokatív és sokak által kritizált elmélete elérte azt, amit korábban hadtörténészek még nem sikerült: a tudományos és ismeretterjesztő diskurzusoknak egyszerre került a középpontjába, s meglátásaival, különösen a világtörténeti perspektívák beemelésével; a kultúrának, mint a hadügyi fejlődést formáló tényezőnek a hangsúlyozása máig hatóan befolyásolta a gondolkodást. Megjegyezzük, hogy a szerzők nem említik, de az 1960-as években *Perjés Géza* az elsők között hívta fel a figyelmet a logisztika és stratégia XVII. századi összefüggéseire, s 1970-es angol nyelvű tanulmánya az egyik legtöbbet hivatkozott magyarországi hadtörténeti írás. Katonapszichológiai, játékelméleti, statisztikátörténeti tanulmányaira most csak utalunk, de jól jelzik a diszciplína radikális megújulását az elmúlt évtizedekben.

Külön fejezet szentelnek a szerzők a módszertani kérdéseknek, a művek elméleti kereteinek: mi mozgatja a hadügyi változásokat, mi áll a sikerek és kudarcok hátterében? Sorra veszik a nagy vezérek működését („great man history”), a döntő csaták magyarázatot, („decisiveness”), a véletlenek és előre nem látható körülmények szerepét, az örök katonai törvényszerűségeket kereső és tisztelő „racionalista iskola” hatását. Az ötvenes évektől, részben az Annales iskola hatására is, felerősödött a hosszú távú folyamatok, a társadalmi, demográfiai és kulturális környezet szerepének hangsúlyozása, miközben időről-időre szóhoz jutnak a haditechnikai, technikai és műszaki fejlődésnek akár kizárólagosságot is tulajdonító tábor képviselői is (technological determinism), bár a társadalomtörténeti iskola ez utóbbit is véglegesnek tűnően megingatta. Végül említést tesznek a posztmodern szövegértelmezés problematikájáról (erre ld. pl. a vitát a *Hadtörténelmi Közleményekben* a 2006/1. és a 2008/1. számok között), amely a fennmaradt történeti források nyelvét és értelmezhetőségét kérdőjelezte meg. Nagyon megszívlelendő módon áttekintik a hadtörténeti fogalomszótár legfontosabb elemit, a katonai műveletek szintjeit, a harcászat és stratégia fogalmát, a hadszervezeti alapfogalmakat, miként áttekintik a hadtörténetet megtermékenyítő részterületek (antropológia, régészet, politikatudomány, szociológia, pszichológia, kultúrelmélet, nyelvfilozófia) jellemezőit is. E részdiszciplínák a terület eddig soha nem tapasztalt tematikai gazdagodásához, az elemzések sokszínűségéhez

és árnyaltságához vezettek, s az utóbbi évtizedekben egy hagyományosan konzervatívnak tekintett történeti diszciplína szinte teljes módszertani megújulását eredményezték.

Az olvasót külön fejezet vezeti be az utóbbi évtizedek néhány izgalmas, s egyúttal meghatározó hadtörténeti vitájába, így a hadügyi forradalom-vita főbb műveibe (*Michael Roberts, G. Parker, J. Back, Clifford Rogers, Kenneth Chase*); a nyugati hadügyi fejlődés kizárólagosságáról, illetve meghatározó jellegéről folytatott vitákba a tűzfegyverek japán recepciójának kudarcáról (*Noel Perrin: Giving up the Guns: Japan Reversion to the Sword 1543–1879. [1995]*), valamint a német Blitzkrieg-doktrína eredetéről és világháborús alkalmazásáról.

Nem kevésbé érdekes, amikor áttekintik a gyakorló hadtörténész fórumait, megjelenési lehetőségeit, a könyvkiadóktól, folyóiratokon és televíziós csatornákon át a web világáig (és örömmel értesülhetünk arról, hogy az előlektorált web-es kiadványok fogalma is megjelent). A hadtörténeti kultúra terjesztésében elért eredményei miatt elismerő szavakat olvashatunk a gyakorlati régészetről (experimental archeology), és a hagyományörző bemutatók (re-enactment) növekvő népszerűségéről. Az angolszász világban a hadtörténelem iránti érdeklődés jele, hogy az Egyesült Államokban 1933 óta különböző neven működő Society for Military History-nak mára 2300 tagja van, s önálló folyóirata, a *Journal of Military History*; külön szervezettel rendelkeznek az antik (Society of Ancient Military Historians), illet-

ve a középkori hadtörténelem kutatói és szimpatizánsai (*De Re Militari*), utóbbiak önálló folyóirata a *The Journal of Military History*. (E folyóiratok, szerencsére, a budapesti Hadtörténeti Könyvtárban is hozzáférhetők).

A jövőt illetően a szerzők igen optimisták, s úgy látják, hogy a globalizáció, a szakterület egyetemessé válása megállíthatatlan marad, s ugyanakkor egyre érzékenyebb lesz a profeszszionális felhasználók (katonák, politikusok) szempontjaira, így például a terrorizmus, az aszimmetrikus háború kérdésköreire. Kérdés ugyanakkor, hogy a médiák oldaláról a leegyszerűsítésre, vulgarizálásra mutakozó igény (csaták, nagy hadvezérek, híres akciók, haditechnika) mennyire hat vissza a szerzőkre és műveikre, s mivel jár, hogy a web-en egyre nagyobb mértékben „demokratikusan” hozzáférhető források az amatőr hadtörténetírásnak is újabb lendületet adhatnak. A szerzők a kötetet záró, gondosan válogatott irodalomjegyzékkel is azt sugallják, hogy a hadtörténetírás a történelemtudomány egyik legdinamikusabban fejlődő és gazdagodó részstudománya. (A bibliográfia tételei közül egy magyar fordításban megjelenő hadtörténeti kézikönyvtár címeit is nyugodtan össze lehetne állítani.) Jellemző módon, ilyen rövid terjedelemben (névmutatóval) csak angolszász szerzők tudnak összefoglaló művet írni, ami azonban a hazai olvasót nem mentesíti a feladat alól, hogy az olvasótakat kiegészítse az itt teljesen mellőzött német, francia, olasz hadtörténeti művekkel és kutatási irányzatokkal.

Veszprémy László

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

URBÁN ALADÁR

Batthyánytól Kossuthig

Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén

Argumentum